

Ryssby kyrkogård

Ryssby församling, Växjö stift, Kalmar län

Kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar/
begravningsplatser i Växjö stift 2006

Cecilia Ring
Kyrkoantikvariska rapporter 2006, Kalmar läns museum

Innehåll

INLEDNING	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och Begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Kort kyrkogårdshistorik	5
Växjö stift – en kort historik	5
RYSSBY KYRKOGRÅRD	
Kyrkomiljön	7
Kyrkan	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården idag	10
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning	13
KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅRDEN I DESS HELHET	21
ARKIV OCH LITTERATUR	
Bilagor:	
Kulturminneslagen	

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentarisk. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden av kyrkan. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för värden av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Kalmar läns museum inventeringen av kyrkogårdar/ begravningsplatser inom stiftets del av Kalmar län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader*, *kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av gravrättsinnehavaren. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö och Linköpings stift, samt länsstyrelserna och läns museerna i Kronobergs, Jönköpings, Östergötlands och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier Magnus Johansson, Magdalena Jonsson, Liselotte Jumme och Cecilia Ring vid Kalmar läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kalmar län, Kalmar läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Kort kyrkogårdshistorik

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar.

Kristendomens införande innebar bl a att kremering av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenkors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. I bland annat Västervik och Kalmar finns sådana begravningsplatser. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet fanns bruket av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer påkostade. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl a tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

Växjö stift – en kort historik

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark. Ärkestiftet i Lund omfattade hela nordliga Europa med Skandinavien och Island, de nordatlantiska öarna samt Grönland. Den kyrkliga expansionen med byggande av de första kyrkorna i Småland och på Öland bär därför tydliga spår av sydiskandinavisk påverkan.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala blev ärkebiskopssäte 1634 bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet skapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo, Östbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Växjö stifts gränser mot Linköpings stift kom dock snart att bli föremål för diskussioner. Tvisten löstes först genom den påvelige legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248. Växjö stift kom efter domen att endast omfattas av Varend vilket gjorde stiftet till det minsta i landet vid den tiden. Området som motsvaras av nuvarande Kalmar län tillhörde under medeltiden Linköpings stift.

År 1555 blev Norra och Södra Møre samt Öland ett självständigt kyrkligt förvaltningsområde, ett s k ordinarie döme, inom Linköpings stift. Ordinarie dömena inrättades av Gustaf Vasa och var ett sätt att minska biskoparnas makt. Vid samma tidpunkt överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift. År 1583 upphörde Kalmars och även Jönköpings ordinarie dömen. Man återgick då praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tveta, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudung lades till Växjö stift dit också Östra Njudung fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tveta och Vista härader till stiftet i Växjö.

Kalmar blev åter ett kyrkligt förvaltningsområde 1603 då man blev superintendentia. En superintendentia är ett område som avskilts från ett äldre stift och som senare fick status av eget stift. Ursprungligen ingick hela Kalmar län utom Tjust i superintendentian men med tiden kom Sevede, Aspeland och Tuna län att övergå till Linköpings stift. När Kalmar 1678 blev eget stift omfattade det Södra och Norra Møre, Handbörd, Stranda och Öland. Denna indelning bevarades fram till 1903 då det beslutades att Kalmar stift uppgick i Växjö stift. Sammanslagningen realiserades 1915 då Kalmars biskop Tottie avled. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner. Inom stiftet finns cirka 350 äldre kyrkor och antalet medeltida kyrkobyggnader är stort. De flesta sockenkyrkor omges dessutom av medeltida kyrkogårdar. Under 1900-talet har det tillkommit nya begravningsplatser och även nya kyrkor i städerna.

RYSSBY KYRKOÅRD

Fastighetsbeteckning: Ryssby 1:1, Ryssby socken, Kalmar kommun, Norra Møre härad, Kalmar län, Småland.

Befolkningstal: 1820; 2673 inv, 1871; 4321 inv, 1966; 1959 inv, 2004; 2214 inv

Kyrkomiljön

Kyrkan ligger fortfarande ”mitt i byn” inklämd mellan olika vägar, vägen som passerar förbi i söder är den gamla vägen till Stockholm. Väster om kyrkan, på andra sidan vägen, ligger prästgården och församlingsgården. Söder om kyrkan låg tidigare gästgiveri, tingshus och skola, Rocknebys offentliga byggnader. Runt Ryssby kyrka fanns tidigare två platser med tätare bebyggelse. Nordväst om kyrkan ligger Knappegården och norr om den gården växte det fram en malmbebyggelse med början av 1700-talet. Det andra området ligger vid den gamla sträckningen av Ryssbylundsvägen från ån och norrut upp till Ryssbylund.

Kyrkan

Den kyrka som idag står på platsen uppfördes år 1750. År 2001 brann kyrkan men murarna kom att stå kvar. En ny kyrka uppfördes på de gamla murarna under åren 2003-2005.

Påskdagen den 2005 återinvigdes Ryssby kyrka av biskop Anders Wejryd.

Vid de arkeologiska undersökningar som gjordes av kyrkans inre efter branden påträffades rester efter en medeltida kyrka med delar av en tillhörande kyrkogård. I samband med restaureringsarbetet återfanns också en runsten inmurad i kyrkans östra vägg. Stenen kan dateras till senare tredjedelen av 1000-talet och skulle kunna påvisa att det funnits en ännu tidigare kyrka av trä på platsen.

1750-tals kyrkan är en så kallad salskyra och var mycket tidig i sin stil. Kyrkan ritades av fortifikationsmajoren Ulric Höijer. Interiört är kyrkan nu helt moderniserad och inte mycket är bevarat av den tidigare interiören. I stort sätt alla inventarier, förutom kyrksilvret, flertalet textilier, en smidd ljuststake samt en reoverad dopfuntsfot, förstördes i branden.

Kyrkogårdens historik

På 1600-talet sträckte sig omkring kyrkogården en hög stenmur, 411 alnar i omkrets och täckt med ett sadeltak samt försedd med murade stigluckor med spetsiga tak. Varje gård skulle bygga och underhålla sin del av denna mur. Det klagas emellertid inte sällan över att underhållet försumrades.

Den första kända avbildningen av Ryssby kyrka är den som Rhezelius gjorde år 1634. Kyrkogården omges av en mur med stiglucka i söder och inne på kyrkogården finns en klockstapel på den södra sidan. Vid kyrkogårdsmurens, i sydväst, syns en ruin efter ett litet stenhus som möjligen kan ha varit en medeltida gillestuga.

År 1659 omnämns klockstapeln för första gången i skrift. Den var då försedd med en vindflöjel av järn. Ungefär 30 år senare, år 1685, var den så förfallen att man tre år senare byggde en ny stapel. År 1708 återuppsattes spira och vindflöjel på klockstapeln

Frigelius gjorde under 1748 ritningar av kyrkan både från norr och söder. Det är fortfarande den medeltida kyrkan som står på platsen. På bilden från söder kan man se en stiglucka i söder, liksom den på Rhezelius bild, och ytterligare en, lite större, i väster. Klockstapeln, som enligt uppgift skall vara från 1708, påminner om den gamla och verkar vara uppförd på i stort sätt samma plats. Till vänster i bild skymtar en byggnad som troligen är prästgården. På den

andra avritningen, från norr, syns ännu en stiglucka i den östra muren. Alla tre verkar vara vitmenade och ha dörrar av trä.

Ett år efter det att Frigelius ritat av kyrkan, år 1749, revs den och en ny kyrka uppfördes runt om den gamla. Kyrkogårdsmuren ombyggdes samtidigt som kyrkan och av samme byggmästare

Ett blixtnedslag drabbade klockstapeln år 1762, de båda klockorna klarade sig dock oskadda. 1793 renoveras klockstapeln på nytt och 1804 byggs den om med öppen utbyggnad och kupigt tak. Enligt uppgift i Mönsteråsposten år 1900, fanns det i stapeln två klockor på vilka det stod år 1664 och på den andra 1653 innan de göts om.

År 1781 beslöts att bygga ett benhus norr om kyrkan. Tidigare hade socknens fattiga haft som uppgift att samla in benen och gräva ner dem i en grop norr om kyrkan.

N I Löfgren ritade av den nya kyrkan 1825. Den nya klockstapeln med kupigt tak och altan är avbildad på samma ställe som klockstaplarna på de tidigare teckningarna. Löfgren har återgett ett träd innanför kyrkogårdsmuren, i det nordvästra hörnet. Den västra stigluckan skymtar bakom kyrkan och till vänster om den har han ritat något som skulle kunna vara en klivstätta över muren. Stigluckorna försågs år 1856 med galler på kyrkans östra och södra sida. När stigluckorna försvann är inte känt.

På ett par fotografier från tidigt 1900-tal över kyrkan södra sida, syns delar av kyrkogården. Den är då mer ängslik, med högt och vildvuxet gräs och några enstaka buskar och träd. Ett fåtal vårdar av sten fanns på kyrkogården men annars ser det mest ut att vara linjegravar med små trävårdar.

W Blomberg fotograferade kyrkan 1942 både från norr och söder och nu har kyrkogården fått ett helt annat utseende. Många gravplatser var vid den här tiden omgärdade av låga häckar, stenramar, pollare med kedja men även av gjutjärns-/smidesstaket och gravplanerna var grusade. 10 år senare, på ytterligare ett fotografi, ser kyrkogården fortfarande likadan ut. Med omgärdade gravar och grusade raka gångar. På fotografier, sannolikt också från första hälften av 1900-talet visar porten i väster. Den är vid tidpunkten för bilderna försedd med grindar av trä.

En utvidgning av kyrkogården gjordes år 1956 i norr och nordost. Distriktslantmätare Erik Stigman gjorde ritningen över den nya kyrkogården. Liksom den gamla kyrkogården omgärdades den nya delen av en stenmur. Muren lades av kilad sten och fogarna tätas med betong eller murbruk. Muren vars höjd är 0,8 m avsläntades på insidan mot kyrkogården med grus och jord. Tvärmurar inne på kyrkogården göts i betong, 0,3 m höga. Den befintliga muren mellan gamla och nya kyrkogården behölls. Mellan de olika avdelningarna gjordes stentrappor. Grindarna tillverkades av järn mellan stolpar av sten. Gångar som var mellan 1,5-3 meter grusades och de smalare såddes in med gräs. Det planerades för en ceremoniplats i nordost med altare och blomsterrabatter och grusad yta. Den kom nog inte helt att genomföras. Det befintliga bårhuset med redskapsbod revs och ett nytt uppfördes norr om det gamla. Söder om bårhuset anordnades en uppställningsplast för gamla vårdar som tagits ur bruk. På nya kyrkogårdens sidor samt i två avdelningsgränser planterades lindar samt i korsningen vid de två huvudgångarna planterades hängbjörkar. I gränsen mot den äldre kyrkogården sparades en rad större lövträd. Man planerade att använda liguster eller oxel till häckar samt att en del idegranar skulle planteras. En silvergran skulle utgöra mittbuske i

urngravsområdet. Mellan enskilda och allmänna gravar skulle inga skarpa gränser dras vilket var i god överensstämmelse med tidsandans betraktelsesätt att efter döden är vi alla lika. 624 enskilda, 230 allmänna gravplatser samt 304 urnplatser planerades. Alla planer kom inte att genoföras fullt ut. Ryssby nya kyrkogård och gravkapell invigdes på allhelgonadagen år 1957.

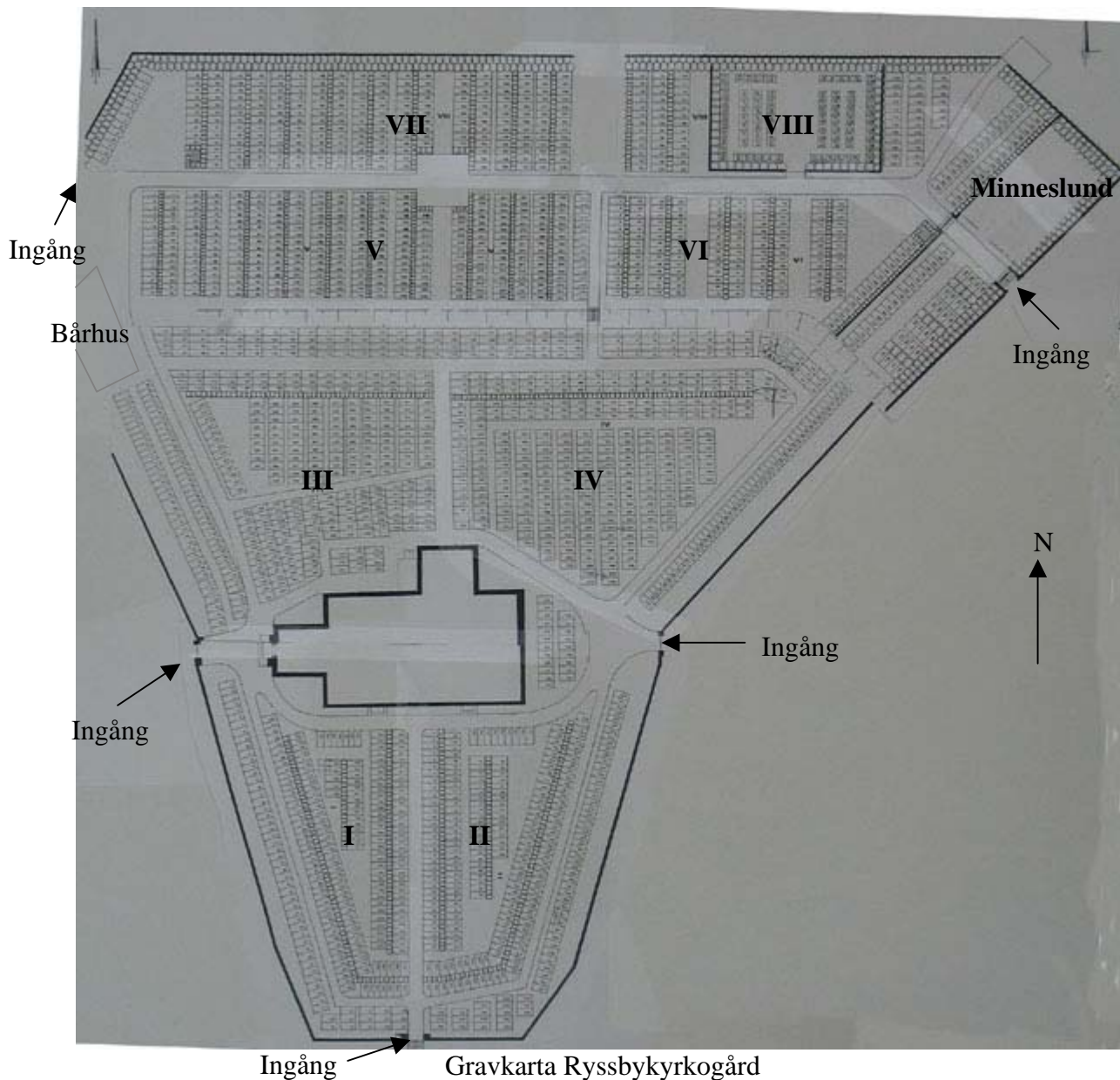
På flygbilder från tidigt 1960-tal kan man se att den nya delen av kyrkogården tagits i bruk. Flertalet av gravplatserna på den gamla delen är fortfarande belagda med grus.

En antikvarisk kontroll gjordes av Kerstin Haglund år 1981 vid indragande av avlopp i samband med att en toalett installerades i kyrkan. Ett schakt drogs från väggen norr om tornet och ut mot ingången i väster. Flera skelett delar, ett skelett in situ och murrester, möjligen från det lilla hus som syns på Rhezelius teckning från 1634 påträffades.

En ny utvidgning planerades år 1988 och ett förslag på en utvidgning av kyrkogården åt norr gjordes. Utvidgningen var tänkt att bland annat innehålla en minneslund. Resultaten av de arkeologiska undersökningarna, man påträffade boplatzlämningar från stenåldern, ledde till att någon utvidgning aldrig blev genomförd.

Församlingen fick tillstånd att anlägga en minneslund intill ekonomibygnaden i öster, år 1997. Ritningen till minneslundan gjordes av Landskapsarkitekterna Gröna Rummet, Bo Tallhage. En skyddsplantering mot gatan gjordes, ett ovalformat jordningsområde samt en springbrunn och sittplatser planerades.

Dymmelsonsdagen, år 2001, brann kyrkan ner och häckarna på den södra sidan samt flertalet av de gravvårdar som stod närmast kyrkan skadades eller förstördes. Tre år senare fick församlingen tillstånd att ta bort de brandskadade tujahäckarna i kvarter 1 och 2 och ersätta dem med nya. Samma år fick de också tillstånd att ta bort en lönn men ett nytt träd skulle planteras i och med kyrkogårdens iordningställande efter nya kyrkan uppförts

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Kyrkogården ligger främst söder och norr om kyrkan och omgärdas av en stenmur och en splittrad trädkrans. Kvarter I och II ligger söder om kyrkan och de övriga, III – VIII norr om. Området längst i norr och nordöst utgör en tydlig utvidgning med urlund och minneslund och mer vegetation än den övriga kyrkogården. Gränsen mellan den nyare delen och den gamla syns tydligt genom höjdskillnader och genom att den gamla trädkransen delar av området. Kyrkan ligger mitt i byn inklämd mellan olika vägar, i söder passerar den gamla vägen till Stockholm.

Omgärdning

Hela kyrkogården omgärdas av en stenmur i olika utförande. Vid de utvidgade delarna kan man se ett helt annat stenmaterial än den del som tillhör den äldre kyrkogården. Materialet i den äldre delen är mindre och oregelbundet medan stenmaterialet i den utvidgade biten är murad av större rektangulära tillhuggna stenar. Den sydöstra muren är delvis överväxt med murgröna. Den äldre muren är kallmurad medan den nyare är lagd i bruk.

Ingångar

Ingången i väster (KI Ryssby kyrkog 203)

Grinden i nordväst som troligen användes mer innan utvidgningen. Idag är den "låst" och används ej (KI Ryssby kyrkog 196)

I väster: En ingång mitt för vapenhuset med svartmålade smidesgrindar mellan höga, kraftiga, vitputsade grindstolpar med tälttak av koppar. Ytterligare en ingång i väster, vilken sannolikt tidigare var en ingång in till den norra delen av dåvarande kyrkogården. I och med utvidgningen 1957 förlorade den sin betydelse och används numera inte utan är igensatt. Det är en svartmålad smidesgrind mellan stolpar av granit. Längst i nordväst finns en ingång mellan granitstolpar utan grind.

I söder finns en hög smidesgrind mellan kraftiga vitputsade stolpar med tälttak av koppar, likadan som huvudingången i väster. Intill finns en mindre trappa direkt över muren.

I öster: finns en ingång mellan kraftiga stolpar i granit utan grindar. Längre öster ut på den nytillkomna delen leder en enkel trappa, i granit men svartmålat järnräcke, upp till kyrkogården.

Vegetation

Trädkrans: Något splittrad trädkrans som står innanför kyrkogårdsmuren. Lönn och lind samt kastanj dominerar på den äldre delen medan oxel planterats på den nya delen.

Övrigt: häckar av tuja finns i kvarteren runt kyrkan. På den nya delen är rygghäckar av tuja, spirea och ölandstok. Ölandstok är också planterat runt urlunden. Enstaka träd av oxel finns planterade inne i kvarteren.

Se vidare i de enskilda kvartersbeskrivningarna.

Gångsystem

Från ingången i väster fram till vapenhuset är en kalkstensbelagd yta. Grusade gångar löper runt om de olika kvarteren och avgränsar dem.

Inne på området finns en trappa som förbinder och utjämnar den nya och den gamla delen.

Två trappor leder upp till nivån på den nya delen av kyrkogården. Till vänster skimtar en stödmur från utvidgningen 1957 (KI Ryssby kyrkog 189)

Grusade gånger och den äldre delen av kyrkogårdens trädkrans som är en del av kyrkogårdens gräns mellan den äldre och nyare delen (KI Ryssby kyrkog 214)

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns varierande gravvårdstyper från främst 1900-talet, men också 17 äldre vårdar. Det gör att här finns flera olika typer av gravvårdar representerade. Bland de äldsta vårdarna finns framförallt höga stående gravvårdar från tiden kring sekelskiftet 1900. Dessa bär framförallt nyklassicistiska drag som var på modet vid den här tiden. Stenarna är symmetriskt uppbyggda med dekorelement som går tillbaka på antikens bildsymbolik till exempel lagerkransar, brinnande oljelampor och urnor. En del av gravvårdarna från den här tiden bär också nationalromantiska drag i form av osymmetriska krön och oslipade stenytor som ska föra tankarna till runstenar. De klassicistiska dragen förstärks ytterligare hos gravvårdarna från perioden 1920-1950. Dessa har ofta försetts med uthuggna eller inslipade pelare. Gravvårdarnas krön är antingen raka eller formade som en gavelspets. Oljelampan är fortfarande ett vanligt dekorelement liksom palmkvistar och kors. Utformning och dekor är den samma hos såväl gravvårdar på köpta gravplatser som linjegravplatser. De sistnämnda är dock mindre och enklare. Ett mindre område med grusgravar omgärdade till största delen av låga buxbomshäckar finns strax norr om kyrkans vapenhus, kvarter III. Enstaka gravplatser i de övriga kvarteren har omgärdningar och en del av dem har grusade ytor. Från 1950 och framåt i tiden dominerar de låga rektangulära gravvårdarna med enkel dekor. Vanliga motiv är talldungar, soluppgångar, kors och blommor. Bland gravvårdarna från det senaste årtiondet kan man märka ett visst nytänkande. Formen är inte strikt rektangulär och det finns också exempel på mer personligt utformad dekor. Materialet är främst grå, svart och röd granit. Bland de äldre vårdarna finns flera av gjutjärn eller smide. Det är också relativt i de äldre kvarteren att ange den dödes yrkestitel. På majoriteten av kyrkogårdens gravvårdar anges från vilken by eller gård den döde kommer.

Minneslund

Minneslundan ligger i kvarter VIII längst i nordost från kyrkan. Lundan är markerad som en ellips lagd av gatsten i gräsmatta. Längst i öster finns en springbrunn med en stor, röd granitsten ur vilken det rinner vatten. Utanför dammen finns en grusad yta att ställa blommor i. Lundan omges av buskar av liguster.

Minneslunden tillkom 1997 (KI Ryssby kyrkog 188)

Bårhuset uppfört 1956 i den västra delen av kyrkogården (KI Ryssby kyrkog 199)

Byggnader

Bårhuset ligger öster om kyrkan och uppfördes 1956 i samband med utvidgningen av kyrkogården. Bårhuset har kylanläggning och används året om.

Övrigt

I samband med utvidgningen på 1950-talet och bårhusets uppförande avsattes en yta öster om det samma för att ställa upp vårdar som tagits ur bruk.

Musealt uppställda vårdar i kv III intill bårhuset (KI Ryssby kyrkog 069)

En ovanlig gjutjärnvård, rest 1902 uppställd intill bårhuset (KI Ryssby kyrkog 070)

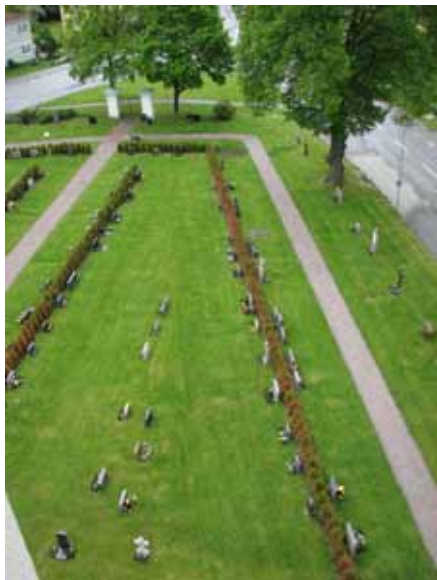
Beskrivning av enskilda kvarter/områden med kulturhistorisk bedömning

Kvarter I och II

Allmän karaktär

Kvarter I och II upptar hela ytan söder om kyrkan och området precis utanför koret i öster. Kvarteren rymmer enligt gravkartan cirka 248 respektive 301 gravplatser. Området omgärdas av kyrkogårdsmuren i väster, söder och öster medan kyrkan utgör områdets norra gräns. Runt om kvarteren finns en grusbelagd gång. Från ingången i söder leder en gång fram till kyrkans södra ingång som delar de båda kvarteren åt. En grusad gång löper också längs med kyrkan.

Längs ytterkanterna finns en rad vårdar som är anlagd som en ram kring det inre området. Här är alla vårdarna vända inåt mot kyrkogården. Flertalet av gravvårdarna i ramen är äldre mer påkostade vårdar liksom de vårdar som finns på en mindre gräsyta precis öster om koret. Innanför ramen finns rader av vårdar ryggställda mot häckar av tuja. Gravvårdarna står i gräsmatta vända mot öster, väster och ett fåtal mot norr och söder.

Översikt över kvarter I (KI Ryssby kyrkog 047)

Översikt över kvarter II (KI Ryssby kyrkog 049)

Gravvårdstyper

I kvarter I och II finns varierande gravvårdstyper från slutet av 1800-talet och framåt. Materialen är främst svart och grå granit men även röd förekommer. Ett tiotal vårdar är av kalksten varav en har en platta av marmor. Ett flertal vårdar är utformade som kors. Flertalet vårdar är resta men ett antal liggande hällar finns också. De äldsta vårdarna finns i den yttre raden längs områdets västra och östra gräns. Totalt finns sju vårdar från 1800-talet, varav den äldsta är en liggande häll av kalksten. Den är över Jon Engström född 1794 och död 1870 på Knappegården. De flesta vårdar är från 1940-talet och framåt men en omläggning måste ha skett på 1980- och 90-talen, då ett stort antal vårdar är från den här tiden. En gravplats omgärdas fortfarande av svartmålad gjutjärnskedja mellan stenpollare. I övrigt är alla omgärdningar borttagna. En av gravvårdarna i kalksten är vänd på och ny text har skrivits på den forna baksidan.

På majoriteten av gravvårdarna anges den dödes hemort. De vanligaste titlarna som finns på vårdarna är hemmansägaren och lantbrukaren. Övriga titlar är: nämndemannen, kantorn, mästerlotsen, husaren, stationsmästaren vid SJ, kyrkvärden, kyrkovaktmästaren, häradsdomaren, skepparen, byggmästaren, elektrikern, sjökaptens, överstelöjtnanten, comministern, med.doktorn, garvfabrikören, handlanden, bankkassören, köpmannen, fiskaren, smedmästaren, godsägaren, trädgårdsmästaren, friherrinnan, rusthållaren, och kyrkoherden i Ryssby.

Vården över Jon Engström född 1794 och död 1870 på Knappegården (KI Ryssby kyrkog 026)

Korsformad, nytillverkad efter branden, vård i kalksten (KI Ryssby kyrkog 045)

Bred familjevård från 1940-tal i kalksten (KI Ryssby kyrkog 039)

En nygotisk influerad kalkstensvård rest över lantbrukare och nämndeman Börje Johansson 1874 (KI Ryssby kyrkog 004)

Övrigt

Flera av gravvårdarna skadades vid branden 2001 och nya har tillverkats.

Jon Engström grundare av tidningen Barometern ligger begravd i kvarter II. Redaktör Engström, tog varje chans att bekriega etablissemangen: jordmagnater, biskopar, landshövdingar, lektorer, alla blev de fortsättningsvis obarmhärtigt granskade.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteren utgjordes under en period vid mitten av 1900-talet av grusgravar som låg som en ram runt om kvarteren. Gravplatserna omgärdades då av stenramar, kedjor och låga buskar. Inne i kvarteren kan det ha varit linjegravar. En omläggning av kvarteren måste skett på 1980-90-talen.

De äldsta vårdarna finns idag längs kanterna i väster och öster samt precis öster om koret. Det är vanligen höga stående vårdar av svart eller grå granit men även ett flertal kalkstensvårdar både stående och liggande hällar. Sju vårdar finns kvar sedan 1800-talet. Flera platser är tomma och vårdarna har tagits bort och platserna upplåts på nytt. Hos de enskilda gravvårdarna finns personhistoriska och lokalhistoriska värden att värna.

Kvarter III och IV

Allmän karaktär

Kvarter III och IV ligger precis norr och nordost om kyrkan. Kvarteren rymmer tillsammans cirka 440 gravplatser. Avgränsningen görs av kyrkogårdsmuren i väster samt sydost och i norr utgörs gränsen mot de övriga kvarteren av en höjdskillnad, vilket är den ursprungliga kyrkogårdens norra gräns. I söder utgör kyrkan gräns. Grusbelagda gångar löper runt om kvarteren. I områdets mitt är gravvårdarna placerade i gräsmatta. Runt om finns en ram av vårdar av vilka de in mot kvarteren är ryggställda mot häckar av tuja. I den västra delen av kvarter III finns ett mindre grusgravsområde. Flera av gravplatserna här omges av låga buxbomshäckar. Vårdarna är vända norr, söder, öster och väster.

I den yttre ramen av gravvårdar finns en hel del höga, äldre gravvårdar, medan de i de inre områdena har en lägre profil. I de bägge kvarterens mitt finns rester av linjegravssystem från 1920-talet fram till 1950-talet.

Översikt över kvarter III (KI Ryssby kyrkog 060)

Översikt över kvarter IV (KI Ryssby kyrkog 055)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är av varierande utförande och ålder. De vanligaste materialen är svart och grå granit, men röd förekommer också. Några vårdar är av kalksten och en häll av gjutjärn. 10 vårdar är från 1800-talets senare hälft. Den ena är kyrkogårdens äldsta vård, en sandstensvård med kors och platta i marmor som står strax väster om vapenhuset i kvarter III. Vården är rest över Gustafva 1856. Det finns en struktur i kvarteren med lite mer påkostade familjegravar i kvarterens ytterkanter och längs gångarna runt om kvarteren. I kvarterens inre finns det linjegravssystem från början av 1920-talet till slutet av 1950-talet. Små svarta, enkla granitstenar som är rest över bara en person. Ett par gravplatser förutom de i grusgravsområdet omgärdas av stenram eller gjutjärnsstaket. På en av platserna med

gjutjärnsstaket är en häst avbildad på grinden. Vårdarna är sköldformade plåtar som är fästa på staketet.

Sandstensvård med marmorplatta och kors. En marmorplatta till en idag försvunnen vård ligger framför (KI Ryssby kyrkog 064)

Den äldsta bevarade linjegravsvården i området, kv III (KI Ryssby kyrkog 087)

I kvarteren anges den avlidnes yrkestitel framförallt på de köpta gravplatsernas vårdar i kvarterets ytterkanter. Vanligast är lantbrukaren, hemmansägaren och nämndemannen. Övriga titlar som förekommer är: smeden, slaktarmästaren, friherre, friherrinnan, mjölnaren, köpmannen, fiskaren, mästerlotsen, skepparen, fyrmästaren, trädgårdsmästaren, byggmästaren, landstingsmannen, båtsmannen, skräddarmästaren, sy och vävnadsläraren, distriktsveterinären, elinstallatören, kronolotsen, kyrkoherden, kronofogden, tullvaktmästaren, bryggerimästaren, kyrkvården, kyrkvaktmästaren, skeppstimmermannen, folkskollärarinnan, mjölnaremästaren, kontraktsprosten, handlanden, smidesmästaren, sjökaptenen, kronojägaren, lotsförmannen och ryttmästaren. By-/gårdsnamn anges på merparten av vårdarna.

Familjen Rappes gravplats. Notera det fina gjutjärnsstaketet och sköldarna med namn på (KI Ryssby kyrkog 118)

Man kan fortfarande följa linjegravssystemet även om flera vårdar tagits bort (KI Ryssby kyrkog 135)

Lantbrukaren J.P Svenssons familjegrav, Pikemåla (KI Ryssby kyrkog 115) Vård från 1925 med urna (KI Ryssby kyrkog 126)

Övrigt

I den norra delen av kvarter III intill bårhuset finns ett 10-tal vårdar uppställt musealt. Platsen gjordes i ordning i samband med utvidgningen på 1950-talet. Fyra av dem är gjutjärnsvårdar. Den äldsta är från 1877.

En del av linjegravvårdarna har lagts ner för att markera att gravplatsen inte innehas av någon gravrättsinnehavare.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har en struktur med mer påkostade familjegravar som en ram runt de bågbebyggda kvarteren. De inre områdena har sedan används som linjegravsområden sedan början av 1920-talet och fram till mitten av 1900-talet. Detta är tidstypiskt för 1900-talets första årtionden. Ett splittrat grusgravsområde finns strax norr om kyrkans vapenhus. Sammanhängande delar av linjegravsområdet bör bevaras dels för att visa kvarterens ursprungliga struktur, dels som exempel på en begravningstradition som idag är borta. Grusgravsområdet skall ses över och bevaras då också det utgör en länk till kyrkogårdens historia. I skillnaden mellan de påkostade familjevårdarna och de enkla linjegravvårdarna finns också socialhistoriska värden att tillvarata.

Då det finns många tomma platser och ”oanvända områden” skulle man kunna se över det kommande bruket av hela kvarter III och IV. Det är viktigt för kyrkogårdens karaktär att behålla den struktur som finns.

Kvarter V – VIII

Översikt över kvarter V (KI Ryssby kyrkog 141)

Översikt över kvarter VI (KI Ryssby kyrkog 161)

Allmän karaktär

Kvarter V-VIII ligger längst i norr och nordost och utgörs av den utvidgning som gjordes på 1950-talet. I kvarteren finns platser planerade för nästan 1000 kistgravar och 138 urngravar. I områdets nordöstra del är kyrkogårdens senaste tillskott, minneslunden. Den invigdes 1997. Kvarteren omgärdas av den vallmur i väster och norr som uppfördes samtidigt med utvidgningen, i nordost är en stödmur och i söder utgör den gamla kyrkogårdsbegränsningen med den gamla trädkransen gräns. En höjdskillnad skiljer de olika delarna åt. En ingång finns från parkeringen i väster och en trappa leder upp till kyrkogården i nordost. Ytterligare en trappa och en grusgång förbinder den nya och den gamla delen. Urnlunden avgränsas med en låg vallmur. I kvarter V och VI står vårdarna mot häckar av spirea, tuja eller ölandstok. I kvarter VII och VIII finns inga rygghäckar. Ett par oxelträd är planterade inne i kvarteren. Trädkransen i norr utgörs också den av oxel. Gravvårdarna är placerade i gräsmatta. Vårdarna är låga och relativt jämnstora.

Översikt över kvarter VII (KI Ryssby kyrkog 162)

Översikt över urngravsområdet, kvarter VIII(KI Ryssby kyrkog 174)

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är från slutet av 1950-talet och framåt. De vanligaste är rektangulära gravvårdar i grå, svart eller röd granit. En liggande vård är av marmor. I några fall är vårderna klassicerande i sin form och till motiv. En vård är en modern, korsformad, smidesvård. Vårdarna är vända mot öster, väster och i urngravskvarteret även åt norr och söder.

By eller gårdsnamn anges på drygt hälften av vårdarna. Den avlidnes yrkestitel anges på ett mindre antal av vårdarna. Hemmansägare är det vanligaste. Övriga titlar som finns i kvarteren är, skepparen, mästerlotsen, byggmästaren, postiljon, trädgårdsmästaren, charkuterihandlaren, nämndemannen, smedmästaren, affärsföreståndaren, skepparen, sadelmakarmästaren, fiskaren, montören, gästgivaren, hushållsläraren, folkskolläraren, smidesmästaren, bildhuggaren och sjökaptenen.

Ett fåtal vårdar i kvarteren har titlar (KI Ryssby kyrkog 144)

En lite ovanlig typ av modern vård (KI Ryssby kyrkog 166)

Modern smidesvård, kv VII (KI Ryssby kyrkog 171)

Liggande vård i urlunden (KI Ryssby kyrkog 181)

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter V-VIII tillkom som en utvidgning av kyrkogården norr ut i mitten av 1900-talet. Området har delvis annorlunda karaktär med mer grönska än den övriga kyrkogården. Urngravar och minneslund är inslag som är typiska för det sena 1900-talets kyrkogårdar. Gravvårdarna i området är tidstypiska till sin karaktär.

KULTURHISTORISK BEDÖMNING AV KYRKOGRÅDEN I DESS HELHET

Ryssby kyrka ligger mitt i byn mellan två vattendrag. Den ligger i ett relativt kuperat landskap som består omväxlande av åker och skogsmark. Öster om kyrkan sträcker sig den tidigare landsvägen mellan Kalmar och Stockholm.

På Ryssby kyrkogård har sockenborna begravts sedan medeltiden men kyrkogården präglas idag av de stora förändringar som gjorts under 1900-talets sista decennier. Längre utgjordes hela kyrkogården av ytan runt om kyrkan. En större utvidgning utfördes i norr på 1950-talet och kyrkogårdsytan har på så vis nästan fördubblats under 1900-talet. Kyrkogården rymmer idag spår från 1800-talets mitt och framåt, men är främst en produkt av 1900-talets användning. De grusgravsområden som fanns åtminstone under sent 1800-tal och 1900-talets första decennier såddes igen 1960-70-talen. Då togs också omgärdningar i form av stenramar, häckar och staket bort, liksom det tidigare så vanliga murgrönskullarna. Spår av denna förändring kan anas men endast enstaka gravplatser har fortfarande smides/gjutjärnsstaket och grusade gravplatser. På norra sidan finns ett område där gravplatserna fortfarande inramas av boxbomshäckar, stenramar eller staket och där gravytorna är belagda med grus. Området utgör en länk till kyrkogårdens utvecklingshistoria och bör bevaras.

En vandring över kyrkogården berättar om olika synsätt när det gäller begravningstraditioner, synen på döden och på sorgarbete i stort. Enstaka gravvårdar och grupper av vårdar vittnar om skiftande ideal och ibland om hantverksskicklighet. De rymmer information som handlar om person- och eller lokalhistoria i form av personnamn, ort-/by-/gårdsnamn och titlar. På Ryssby kyrkogård är hemmansägare och lantbrukare de vanligaste titlarna. Andra som förekommer är nämndemannen, mästerlotsen, stationsmästaren vid SJ, häradsdomaren, skepparen, elektrikern, överstelöjtnanten, garvfabrikören, bankkassören, fiskaren, friherrinnan, rusthållaren, slaktarmästaren, fyrmästaren, sy och vävnaresläraren, distriktsveterinären, kronojägaren, och ryttmästaren vittnar alla om kunskap, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten. Många titlar visar på närheten till havet och dess näringar. Gård- eller bynamn finns angivet på majoriteten av vårdar. Som i så många andra landsortssocknar har det här varit viktigt att tala om vilken del av socknen man kallat sitt hem. Antalet gravstenar från 1800-talet och det tidiga 1900-talet är relativt många. Samtliga vårdar från 1800-talets mitt och äldre ska föras in på församlingens inventarieförteckning. Här gäller det framförallt de två kalkstensvårdarna. Även gjutjärnsvårdarna och smides/gjutjärnsstaketet ska föras in på inventarieförteckningen och vårdas såsom kyrkliga inventarier.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar byts ut och att gravrätter återgår och får ny ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika kyrkogårdsdelarnas karaktär och gravvårdar från alla olika tider.

Sammanfattningsvis:

- Ryssby kyrka och kyrkogård utgör en viktig plats i byn. Här har socknens religiösa centrum funnits under en lång sammanhängande tid.
- Ett kulturhistoriskt värde finns i kyrkogårdens struktur som sådan med de olika tidsskikten, som speglar olika skeden i kyrkogårdens utveckling.

ARKIV OCH LITTERATUR

Antikvariskt Topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet
Kalmar läns museums topografiska arkiv
Lantmäteriet

Bucht, Eivor (red), Kyrkogårdens gröna kulturarv, Klippan 1992

Hammaskjöld, Hans mfl, Minnets stigar – en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm 2001

Hammarskjöld, Britt-Marie, Ett läns utveckling-Kulturminnesvårdsprogram för Kalmar län. Etapp 1, Översikt. Kalmar 1985

Larsson, Lars-Olof, Växjö stift under 800 år, Karlskrona 1972

Rahmqvist, Sigurd (red), Det medeltida Sverige, Bd 4, Småland 4, Stockholm 1999

Ullén, Marian, Medeltida träkyrkor, 1 Småland samt Ydre och Kinda härad i Östergötland. Stockholm 1983

Åberg, Göran, Sankt Sigfrids stift i historia och nutid, Växjö 1996

Svenska kyrkans hemsida: www.svenskakyrkan.se

Muntliga uppgifter kyrkovaktmästare Krister Wollin